

א בקרבן מלא י
שמה יתן אלא מ
ואלא יתן מ
ולקח מלא י
חומא ורומא מן קרמ
מקחא על אפי מלא י
אמר יתן אלא י
אלא יתן אלא י

פנינו תר-גום ידברנו

חג השבועות

חידושים ופנינים
בפרשנות המקרא
מתרגום יפתח מן עזראל

הרב מאיר שפירד

פניני תרגום יונתן

הרב מאיר שפיר

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות

בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54

0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:

0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4

✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני החג בתרגום יונתן

מעמד הר סיני ועשרת הדברות

- ד כי סקול יסקל או ירה יירה • בידי מי יסקל העולה להר?
- ה ויתניצבו בתחנית ההר • הר סיני היה צלול כזכוכית!
- ו יענגו בקול • באיזה צליל ובאיזו נעימה היה נשמע קול ה' בהר סיני?
- ז ונפל עענו רב • למי הפסוק מתכוון?
- ח ויאצר אליהם • האם בהר סיני קיבלו רק את עשרת הדברות או את כל התורה כולה?
- ט אנכי ה' אלוהיך • מה היה מסלול ההילוך של הדיברות? ואימתי נחקקו הדיברות על הלוחות?
- י רק ב' הדברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה
- יא הדברה טסה והקיפה את המחנה
- יב הלוחות ירדו ללא הדברות. והדברות נחקקו במעמד הר סיני
- יג משפט הפתיח שקדם לדברות
- יד באיזה אופן נאצרו חצות הדברות של ב"א לחבירו?
- טו רואים את הקולות • הכיזד ראו את הקולות?
- טז ויתנצלו את עדים • האם הכתרים שקיבלו מהר סיני היו כתר גשמי או רוחני?

פניני תרגום מגילת רות

- יט וישאו להם נשים עוֹבְבוֹת • האם מחלון וכליון נישאו לערפה ורות בגיותם או לאחר גירות?
- כא ויערות גם שניהם • מה היתה סיבת מיתת מחלון וכליון בני אלימלך?
- כב יציאתם לחוצה לארץ
- כג היה להם לבקש רחמים על דורם
- כד מפני שהתחתנו עם נכריות
- כה ויעד שיש שיעורים • האם בועז נתן שש שיעורים בודדות? או שש סאים שיעורים?
- כו לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי • מדוע סרב הגואל לגאול?
- כז שלף איש נעלו • האם מדובר בנעל שעל הרגל או בבית יד - כפפה?
- כח הצורך להעמיד את הפסוק בכפפה
- כט ועובד הוליד את ישי • ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש

מעמד הר סיני ועשרת הדברות

כי סקול יסקל או ירה יירה • בידי מי יסקל העולה להר?

**(שמות יט, יג) לא תגע בו יד פי סקול יסקל או ירה יירה אם
בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר:**

לשון הכתוב 'כי סקול יסקל' מורה על התוצאה - שהעולה אל ההר יסקל, אך האם יש
כאן ציווי לסקול? אף אם נאמר שישנו ציווי כזה, מי יסקול את העולה להר? הלא אף
לסוקלים נאסרה העליה להר?

ברשב"ם פירש שאכן בפסוק זה נצטוונו לסקול את העולה להר, אלא שאופן הסקילה כאן
שונה מבכל עונשי סקילה, וז"ל:

*"לא תיגע בו יד" - "הנוגע בהר שאמרת מות יומת, מרחוק ימיתוהו,
שלא יקרב אל ההר להמיתו ויתחייבו אף הם מיתה, לכן לא תגע בו
יד להמיתו, אלא יורהו בחיצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו".*

תרגום יונתן הולך בדרכו של הרשב"ם אך מפרש את אופן ההמתה בדרך אחרת:

**לא תקרב ביה ידא ארום יתגמא יתרגם באבנא ברדא או גירין
דאשא ידרקון ביה אין בעירא אין אינשא לא יתקיים ברם במיגד קל
שופרא הינון מרשן למיסק בטוורא:**

[לא תקרב בו יד כי סקול יסקל באבני ברד או חיצים של אש יזרקו בו, בין בהמה
בין איש לא יחיה, אולם במשך קול השופר הנם רשאים לעלות בהר].

מבואר שתרגום יונתן פירש את הכתוב שהעולה בהר יסקל מהשמים באבני ברד, או יזרקו

בו חיצים של אש ואין עונשו בידי אדם.

יתכן שתרגום יונתן דייק זאת ממה שהפסוק נכתב בלשון עתיד, שכך יהיה ולא בלשון ציווי שכך יש לעשות לו. (נושאי כלי יהונתן)

אמנם בגמ' (סנהדרין מג:) למדו מפסוק זה הלכות ואופני מיתת סקילה לנוגע בהר ולדורות. ומשמע שהגמ' הבינה שהסקילה האמורה בפסוק היא בידי אדם.

ויתיצבו בתחתית ההר • הר סיני היה צלול כזכוכית!

(שמות יט, יז) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעַם לְקִרְאֵת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיְתַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הַהָר:

מהו "בתחתית ההר"?

ברש"י הביא ב' פירושים: א. לפי פשוטו, שבני ישראל התיצבו למרגלות ההר. ב. עפ"י המדרש, שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית.

צד זה שהובא במדרש - שנכפה עליהם ההר כגיגית לכאן, צ"ב, אם אכן נכפה עליהם ההר כגיגית, ועמדו תחתיו ממש, כיצד ראו את המתרחש על ההר? ובפסוקים מתואר שבני ישראל ראו את הקולות ואת הלפידים ואת ההר עשן, הכיצד?

וְאַנְפִּיק מֹשֶׁה יָת עֲמָא לְקִדְמוֹת שְׂכִינְתָא דַּיְי מִן מְשָׁרִיתָא וּמִן יַד תְּלִישׁ
מְאִרִי עֲלָמָא יַת טְוֹרָא וְזִקְפִּיהָ בְּאוּרָא וְהָוָה זַיִיג הִי כְּאַסְפִּקְלָרִיא
וְאַתְעֲתֵדוּ תְּחוּתֵי טְוֹרָא:

[ויוצא משה את העם לקראת שכינת ה' מן המחנה, ומיד תלש אדון העולם את ההר והעמידו באוויר והיה צלול כזכוכית ונתיצבו תחת ההר].

מדבריו מבואר תוספת למדרש שהובא ברש"י, שמלבד מה שההר נתלש ממקומו ועמד

באוויר. ההר אף היה צלול כזכוכית.

לחידוש זה הוצרך תרגום יונתן, מחמת שפירש ש'ויתיצבו בתחתית ההר' הוא כפשוטו שעמדו תחתיו ממש, ולא כפירוש הראשון ברש"י שהתיצבו למרגלותיו. ולכך הוצרך לפרש שההר היה שקוף וכך יכלו לראות את הקולות והלפידים שהיו על ההר, ככתוב (דברים ד, יא) "פנים אל פנים דיבר ה'".¹ (עיין אילת השחר, שמות יט, יז)

יעננו בקול • באיזה צליל ובאיזו נעימה היה נשמע קול ה'

בהר סיני?

(שמות יט, כ) וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד מִשָּׁה יְדִבֵּר
וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל:

"והאלוקים יעננו בקול", - איזה צליל היה לקול זה?

וַהֲיָה קוֹל שׁוֹפְרָא אֲזִיל וְתַקִּיף לְחֶדְא מִשָּׁה הָוָה מְמַלִּיל וּמִן קָדָם יי הָוָה
מִתְעַנֵּי בְּקוֹל נְעִים וּמִשְׁבַּח וְנַעֲמִימָתָא חֲלִיא:

[והיה קול השופר הולך וחזק מאוד, משה מדבר ומלפני ה' היה נענה בקול נעים ומשובח, ונעימה מתוקה].

תרגום יונתן מוסיף שהקול שיצא מלפני ה' היה נעים ומשובח, ונשמע בנעימה מתוקה.

וכך נאמר בגמ' (שבת קה.) שלדעת רבנן, ראשי התיבות של המילה הראשונה בעשרת הדברות, 'אנכי', הם: אמירה נעימה כתיבה יהיבה. כלומר האמירה הנעימה היוצאת מפי הגבורה

1. וראה מש"כ המקנה (בפתא זעירא אות מה) שכשהשרה ה' שכנינו על ההר, נתעלה ההר ונתפשט מגשמייתו. ונעשה בהיר וזוהר, ומה שאמר: 'שם תהא קבורתכם', אין זה עונש, אלא מדרך הטבע, שאם לא יקבלו ישראל את התורה, תסתלק השכינה מעל ההר, וממילא ישוב ההר לגשמייתו - יסוד העפר שנופל לארץ. ויפול עליהם ויקברם.

נכתבה בלוחות מעצמה. (מהרש"א שם וכדברי תרגום יונתן לקמן - שמות כ, ב).²

וכך אמרו במכילתא:

"ומה ת"ל משה ידבר, אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה, והיה הקב"ה מסייעו בקולו, ובנעימה שהיה משה שומע, בו היה משמיע את ישראל, לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעגנו בקול".
(מכילתא יט, כ)

וראה מה שכתב הרוקח (בפירושו עה"ת פרשת ואתחנן) אודות הניגון והנעימה שנאמרו בה עשרת הדברות:

"משה לימד לישראל ניגון עשרת הדברות כמו שידעו יעקב, זהו 'כה תאמר לבית יעקב', 'י דברות, עקב תיבות, שיש בעשרת הדברות. וכן דוד ידע באיזה נעימת קול נאמרו, לכך אחר שירתו אמר: 'משיח אלוהי יעקב ונעים זמירות ישראל'. אמר דוד מי הגיד לי הניגון, 'רוח ה' דיבר בי ומלתי על לשוני' והנביאים היו מנגנים באותם נגונים ומתנבאים, וכן חבל נביאים, וכן לאלישע. וכן לדוד. וכן להימן. וכן לאסף וידותון".

וכן החזקוני, בהקדמתו לפירושו על התורה כתב, שבחלומו שמע את עשרת הדברות נאמרים בנעימת קול:

"והוא פתרון חלומי בנפשי נשבעתי - אני חזקיהו כי בחלומי שמעתי. קול אלוהים מדבר עשרת הדברים - בנעם קול דממה לארץ ולדרים".

2. ב'פירוש יונתן' כ' שתרגום יונתן למד זאת מהלשון "בקול" שמשמעותו "הקול הידוע" והוא "קול ה' בהדר".

ונפל ממנו רב • למי הפסוק מתכוון?

(שמות יט, כב) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם כֹּהֵן יִהְיֶה אֶל
יְיָ לְרֹאֵת וְנִפֵּל מִמֶּנּוּ רַב:

מהו "ונפל ממנו רב"?

ברש"י פירש: "כל מה שיפול מהם, ואפילו הוא יחידי, חשוב לפני רב". ובתרגום ירושלמי פירש: 'ויפול מהם אוכלוסין הרבה'.

אולם בתרגום יונתן פירש באופן א:

וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה חֹת אֲסִהִיד בְּעַמָּא דְלָמָא יְכוּוֹנוּן קָדָם יְיָ לְאַסְתְּכָלָא
וַיִּפִּיל מִנְהוֹן רַב דְּבַחוּן:

[ואמר ה' למשה רד העד בעם פן יכוונו אל ה' לראות, ויפיל מהם גדול
שבהם].

תרגום יונתן מבאר שה' הזהירם שאם חלילה יעלו להר יתפס הגדול שבהם בעוונם³.

כדברי תרגום יונתן מבואר אף בזהר, שלמד מפסוק זה ענין זה:

"מאי ונפל ממנו רב. הכי גזרנא, האי חברא דאורי שקא קדישא
לכולא, הוא נפיל ונתפס בההוא חובא, יתיר מנייהו, דכתיב ונפל
ממנו רב, הרב נופל ונתפס באותו עון". (ז"ח פרשת בראשית)

3. וע"ע בפירוש האו"ח כאן שפירש ש'הרב' אמור על גדולי ישראל, אך באופן שהם יעלו בעצמם להר: "דקדק לומר 'רב', פירוש אפילו יהיה הרב שבהם, לא יאמר שלא אקפיד אלא על המון העם, אבל גדולי ישראל הראוים להשראת השכינה לא אקפיד, ת"ל 'ונפל ממנו רב'.

ויאמר אליהם • האם בהר סיני קיבלו רק את עשרת הדברות או את כל התורה כולה?

(שמות יט, כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם:

בפסוק לא נתפרש מה אמר משה?

רש"י פירש שמשה רבנו התרה בבני ישראל כפי שנצטווה בפסוקים הקודמים, להתרות בהם שלא יעלו להר סיני, פן יפרוץ בהם ה'.
אולם תרגום יונתן מפרש באופ"א:

**וַיְנַחַת מֹשֶׁה מִן טוֹרָא לְוַת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ קְבִילוּ אוֹרֵייתָא עִם
עֲשֵׂרְתֵי דְבְרֵי:**

**[וירד משה מן ההר אל העם ואמר להם התקרבו קבלו את התורה עם
עשרת הדברות].**

תרגום יונתן מפרש שהיתה כאן הזמנה מיוחדת להתקרב לקבל את התורה.

והנה מלבד החידוש בפשט הכתוב, טמון בתרגום יונתן ענין נוסף והוא שבהר סיני קיבלו את כל התורה כולה ולא רק את עשרת הדיברות - 'קבלו את התורה עם עשרת הדברות'.

וכמו שכתב רש"י: (שמות כד, יב)

*"כל שיש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו
סעדיה פירש באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו".*

מקור לכך שהאמירה של משה היתה הזמנה והכנה, מצאנו במכילתא:

*"וירד משה אל העם - ... דבר אחר 'ויאמר אליהם', אמר להם היו
עתידין לקבל מלכות שמים בשמחה". (מכילתא יט, כג)*

ומקור לכך שבהר סיני קיבלו את כל התורה כולה מצאנו במדרש:

”דָּבַר אַחַר, מְלֵאָה קִטְרֹת - שְׁבִין כָּל דְּבוּר וְדְבוּר שֶׁהָיוּ כְּתוּבִים
 בְּלוּחוֹת פְּרָשְׁיֹתֶיהָ וְדִקְדוּקֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה הָיוּ כְּתוּבִים. וְאַתְיָא כְּהֵיא
 דְּאָמַר חֲנַנְיָה בֶן אֲחֵי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, ‘יָדְיוֹ גְּלִילֵי זָהָב - אֵלֶּי שְׁנֵי לוּחוֹת
 הַבְּרִית שֶׁכְּתוּב עֲלֵיהֶן: (שְׁמוֹת לֵא, יח; דְּבָרִים ט, י) ‘פְּתָבִים בְּאַצְבָּע
 אֱלֹהִים’. ‘גְּלִילֵי זָהָב - מָה הַגְּלִילִים הִלְלוּ בֵּין גֹּל גְּדוֹל לְגֹל גְּדוֹל גְּלִילִים
 קִטְנִים, כִּי בֵּין כָּל דְּבוּר וְדְבוּר, פְּרָשְׁיֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה הָיוּ כְּתוּבִים
 וְדִקְדוּקֶיהָ”. (במדבר רבה יג, טז)⁴

אנכי ה' אלוקיך • מה היה מסלול ההילוך של הדיברות? ואימתי נחקקו הדיברות על הלוחות?

(שמות כ, ב) אֲנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים:

בתרגום יונתן מוסיף כאן תאור על אופן שבו נאמרו עשרת הדברות:

דְּבִירָא קַדְמָאָה פַּד הָוָה נִפְיָק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהִי שְׁמִיָּה מְבָרַךְ הִי
 כְּזִיקִין וְהִי כְּבָרְקִין וְהִי כְּשִׁלְהוּבִין לְמַפְד דִּינֹר מִן יַמְנִיָּה וְלְמַפְד דְּאִישָׁא
 מִן שְׁמַאֲלִיָּה פֶּרַח וְטִיִּים בְּאוּר שְׁמֵיָא וְחֹזַר וּמְתַחֲמִי עַל מְשִׁירֵתְהוֹן
 דִּישְׂרָאֵל וְחֹזַר וּמְתַחֲקַק עַל לִוְחֵי קִיָּמָא דְהוֹוֹן יְהִיבִין בְּכַף יְדוּי דְּמִשָּׁה
 וּמְתַתְּהִיף בְּהוֹן מִן סֶטֶר לְסֶטֶר וּבְכֵן צְוּוּחַ וְאָמַר עֲמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא
 הוּא אֱלֹהֶכּוֹן דִּי פְּרָקִית וְאַפִּיקִית יְתִכּוֹן פְּרִיקִין מִן אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבֵּית
 שְׁעָבוּד עַבְדִּיָּא:

[דברה ראשונה, כאשר היתה יוצאת מפה קודשו - יהי שמו מבורך, כזיקים

4. וע"ע בירושלמי (שקלים פ"ו ה"א). ואף שהמדרש הנ"ל מדבר על כתיבת התורה על הלוחות ולא על השמיעה של בני"י, מ"מ מוכח שבבני"י קבלו את כל התורה.

וכברקים וכשלהבות אש, לפיד אש מימינו ולפיד אש משמאלו, פורח וטס באויר השמים, וחוזר ונראה על מחנות ישראל, וחוזר ונחקק על לוחות הברית שהיו נתונים בכף ידיו של משה ומתהפך בהם מצד לצד. ואז קרא ואמר: 'עמי בני ישראל, אני הוא ה' אלוקיכם, אשר שחררתי והוצאתי אתכם גאולים מארץ מצרים, מבית שעבוד עבדים'.

מתרגום יונתן עולים כמה חידושים:

רק ב' הדברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה

א. תרגום יונתן מקדים בדברה זו וכן בדברה השניה (ראה פסוק הבא). שהדברה היתה יוצאת מפי ה' - יהי שמו מבורך. בשאר הדברות לא הזכיר זאת, וכדברי חז"ל (מכות כד. הוריות ח). שרק "אנכי" ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום, אך יתר הדברות נשמעו לבני ישראל מפי של משה רבנו⁵.

חידוש זה הוא דלא כשיטת הרמב"ן (שמות כ, ז) שאף בשאר הדברות שמעו את קול ה' אלא שבשונה מב' הדברות הראשונות לא הבינו את הנאמר ומשה פירש להם. (ועיין בשל"ה מסכת שבועות לט)

ויתכן כשיטת הרמב"ם (הובא ברבנו בחיי שמות כ, א) שבשאר הדברות 'לא שמעו ישראל כלל מפי ה' והיו מקובלות להם מצד נבואתו⁶.

הדברה טסה והקיפה את המחנה

ב. עוד מבואר שהדברה היתה טסה באויר וחוזרת ונראית על מחנה ישראל. דבר זה מבואר אף במדרש (שה"ש רבה א, ב ב). ונחלקו שם מאיזה כיוון הדיברה הקיפה את מחנה ישראל:

"...וְכִיצַד הָיָה הַדְּבָר יוֹצֵא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא... רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן

5. וכ"ה במדרש (שה"ש רבה א, ב ב) עה"פ "ישקני מנשיקות פיהו" ולא כל נשיקות פיהו עיי"ש. עיין עוד בפירוש האו"ח כאן שדייק זאת אף מנוסח הדברות, שב' הדברות הראשונות נאמרו בגוף ראשון: 'אנכי ה' אלוקיך', 'אשר הוצאתיך', 'על פני'.

ואילו יתר הדברות נאמרו בגוף שלישי: 'את שם ה' אלוקיך', 'לא ינקה ה'', 'כי ששת ימים עשה ה'', עיי"ש.

6. עיי"ש ששיטת הרמב"ם שמשם שמע את כל הדברות בחיתוך אותיות והשמיע לישראל. ואילו ישראל שמעו את ב' הדברות הראשונות בלא חיתוך אותיות. ועיין באו"ח (שמות כ, ז) שסבור שיתר הדברות נאמרו ע"י מלאך ולא ע"י משה, אלא שאף קולו של משה נשמע בהר.

יֹחָאֵי אֹמְרִי, מְלֻמְדֵי שְׁהֵיָהּ הַדְּבָר יוֹצֵא מִימִינִי שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 לְשִׂמְאֻלָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְחוּזָר וְעוֹקֵף אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל שְׂמוּנָה עֲשָׂר
 מִיל עַל שְׂמוּנָה עֲשָׂר מִיל. וְחוּזָר וּמְקִיף מִימִינִי שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְשִׂמְאֻלוֹ
 שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַבְּלוֹ מִימִינִי וְחוֹקְקוֹ
 עַל הַלּוּחַ... וְרַבְּגִין אֲמָרִין... הַדְּבָר הֵיךָ יוֹצֵא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,
 מִימִינִי לִימִינִי שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְחוּזָר וְעוֹקֵף אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל שְׂמוּנָה
 עֲשָׂר מִיל עַל שְׂמוּנָה עֲשָׂר מִיל. וְחוּזָר וּמְקִיף מִימִינִי שֶׁל יִשְׂרָאֵל
 לִימִינִי שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַבְּלוֹ מִימִינִי
 וְחוֹקְקוֹ עַל הַלּוּחַ...” (שה”ש רבה א, ב ב)

הלוחות ירדו ללא הדברות. והדברות נחקקו במעמד הר סיני

ג. בתרגום יונתן התבאר שהדברה היתה חוזרת ונחקקת על הלוחות, כלומר שהלוחות לא ירדו חקוקים בדברות אלא נחקקו במעמד הר סיני באמצעות הדברות עצמן.

וכמשמעות הפסוק בפרשת ואתחנן: (דברים ד, יג) “וַיִּגְדַּל לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם
 לַעֲשׂוֹת עֲשֵׂרֵת הַדְּבָרִים וַיְכַתְּבֵם עַל שְׁנֵי לְחוֹת אֲבָנִים”. הרי שראשית נאמרו הדברות לבני
 ורק לאחר מכן נחקקו על הלוחות.

כך מבואר גם במדרש:

”אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה שָׁנָה לִי רַבִּי חֲלָבוֹ, הַדְּבָר עֲצָמוֹ הֵיךָ נְחָקַק מֵאֲלֵיוֹ,
 וְכִשְׁהוּא נְחָקַק הוֹלֵךְ קוֹלוֹ מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, שְׁנֵי אֲמָרִי: ‘קוֹל ה’
 חָצַב לְהַבּוֹת אֲשִׁי”’. (שה”ש רבה א, ב ב)

לדעת המהרש”א (שהובא לעיל) כך נאמר אף בגמ’ (שבת קה.) לדעת רבנן הסוברים ש’אנכי’
 ראשי תיבות: אמירה נעימה כתיבה יהיבה.

וכוונת דבריהם ביאר המהרש”א, היא להרחיק את ההגשמה הנדמית מלשון הכתוב: (שמות
 לא, יח) “וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכֹלֹתוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לְחוֹת הָעֵדוּת לְחוֹת אֲבָן כְּתוּבִים בְּאֶצְבָּע
 אֱלֹהִים” שמשמע שהלוחות נכתבו כביכול ‘באצבעו’ של הקב”ה, ולעולם מקרא זה נכתב רק
 כדי לסבר את האוזן אך אופן כתיבת הלוחות היה באמצעות ‘האמירה הנעימה היוצאת מפי
 הגבורה שהיא נכתבה בלוחות מעצמה’. כדברי תרגום יונתן.

משפט הפתיח שקדם לדברות

ד. עוד עולה מדברי תרגום יונתן, שהדברה לא נאמרה ישירות אלא היה לה משפט פתיח - "עמי בני ישראל".

תרגום יונתן מוסיף הקדמה זו לכל עשרת הדברות, וזה משלים את מה שפירש קודם, שהדברות נאמרו מפי ה' - בקול נעים ומשובח ונעימה מתוקה, וכאן מתווסף שאף הנימה בה נאמרו הדברות היתה נימה של פניה וחביבות - "עמי בני ישראל".

וכך אמרו במדרש עשרת הדברות:

"...והקול פורח באויר השמים ואומר עמי עמי בית ישראל, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ... (מדרש עשרת הדברות - דבור ראשון)

באיזה אופן נאמרו חמשת הדברות של בנ"א לחבירו?

(שמות כ, יג) **לֹא תִרְצַח: לֹא תִנְאֹף: לֹא תִגְנֹב: לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ
עַד שֶׁקָּד: לֹא תִחְמַד בֵּית רֵעֲךָ לֹא תִחְמַד אִשֶׁת רֵעֲךָ וְעַבְדּוֹ
וְאִמָּתוֹ וְשׂוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֲךָ:**

האם הלאו הוא ציווי לכל אחד שיזהר מלעשות בעצמו מעשים אלו? או שמא טמון בלאו זה אזהרה רחבה יותר?

תרגום יונתן מפרט בכל דברה ודברה מחמשת הדברות של בנ"א לחבירו, אזהרה בנוסח המזהיר מלעבור את העבירה, ומלהתחבר או להשתתף עם עושיה, כדי שלא יקומו הבנים וילמדו לעשות כך מהאבות, ובכל עבירה ועבירה מפרט תרגום יונתן את החורבן הבא לעולם

מעוון זה⁷. ולדוגמא הבאנו את תרגומו על 'לא תרצח':

לא תרצח - עמי בני ישראל לא תהוון קטולין לא חבריין ולא שותפין עם קטולין ולא יתחמי בכנשתהון דישראל עם קטולין ולא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למחוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא:

[עמי בני ישראל לא תהיו רוצחים, לא חברים ולא שותפים עם רוצחים, ולא יראה בכנסיותיהם של ישראל עם רוצחים, שלא יקומו בניכם אחריכם וילמדו גם הם להיות עם רוצחים. כי בעוונות הרוצחים חרב באה לעולם].

וכן בכל חמשת הדיברות של בן אדם חבירו מוסיף תרגום יונתן אותן אזהרות, מלבד שלא יעשו את מעשי ההשחתה בעצמם, שלא יתחברו ולא ישתתפו ולא יתראו בחברת אלו האנשים, בכדי שהבנים לא ילמדו אלו ההשחתות מהאבות. ודבר זה אומר דרשני.

בנושא כלי יהונתן ביאר זאת שעבירות אלו שכולם שחיתות של בנ"א לחבירו הן עפ"י רוב נעשות ע"י התחברות עם חברה רעה, ואלמלא כן יתכן שלא היו נעשות.

דוגמא לדבר שמעון ולוי שזממו להרוג את יוסף, ויעקב בברכתו אמר להם: (בראשית מט, ה) "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם, כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" - זה יוסף, ולכך גזר: (שם, ז) "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", כי ההתחברות והשותפות שלהם גרמו שרצו להרוג את יוסף.

7. להלן פירוט החורבנות הבאות מחמת חמשת הלאוים של בנ"א לחבירו - שהובאו בתרגום יונתן: **בעוון רציחה חרב באה לעולם** - מידה כנגד מידה. ובתנא דבי אליהו (רבא פכ"ו): "לא תרצח אם קיימתם אתם אותו, נתקיים בכם: 'זחרב לא תעבור בארצכם', עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם: 'והריקותי אחריכם חרב'". **בעוון הנואפים דבר יוצא על העולם** - כדאיתא במדרש (ב"ר כו, ה) על דור המבול "בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיה באה לעולם והורגת טובים ורעים". **בעוון הגנבים רעב יוצא על העולם** - כדאיתא בשבת לב: בעוון גזל הגובאי עולה, והרעב הווה. (ואע"פ שבסנהדרין פו. פירשו זאת על גונב נפשות, מ"מ עיין באב"ע ובספורנו כאן שדבר הלמד מעניינו אף לגונב ממון). **בעוון עדי שקר העננים מסתלקים ומטר לא יורד ובצורת באה לעולם** - כמו שאמרו חז"ל (בסנהדרין כט.) שבשביל מעיד עדות שקר הגשמים נעצרים, ואף אם נתקשרו השמים בעבים להוריד גשמים אין הגשם בא. (עיי"ש ברש"י) **בעוון החמדה המלכות מתגרה בנכסיהם של בני אדם ועשירים נעשים עניים** - הוא מידה כנגד מידה שחומדים ממון של הזולת, אף המלכות חומדת את ממונם. **וגלות באה לעולם** - בפסיקתא רבתי (פכ"ד): לא גלו ישראל עד שעברו על הפסוק (מיכה ב, ב) "זחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו".

וכן היה בחטא הזנות במעשה זמרי שהשתתפו לזנות ונפלו כ"ד אלפים מישראל. וכן בפילגש בגבעה שהיה שותפות ובגלל אותו מעשה כמעט נשמד שבט מישראל.

ומה שכתב תרגום יונתן 'כדי שלא ילמדו הבנים מאבותיהם', ביאורו כי הבנים אוחזים מעשי אבותיהם. ודוגמא לזה היה אצל אליפז שבא להרוג את יעקב במצות עשיו אביו. ועמלק בנו של אליפז רדף אחרי ישראל ביציאתם מצרים, מפני המריבה של עשיו עם יעקב, (עיין בתרגום יונתן שמות יז, ח).

ומתבאר מהתרגום יונתן שאלו הדברות לא די במה שהאדם הפרטי ימנע מלעשות כן אלא, הן מקיפות גם את הדורות הבאים, שעל האדם מוטל שאף בניו לא יחטאו בחטאים אלו, ולכל אחד ואחד אחריות שלא יבוא מצב שיווצר חלילה עם רוצחים ועם גנבים וכו'. ומאידך שמירת אלו הציווים בכוחה להציל את העם מרעות רבות: חרב, דבר, רעב, בצורת, עניות וגלות.

רואים את הקולות • הכיצד ראו את הקולות?

(שמות כ, טו) וְכָל הָעָם דָּאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר וְאֵת הָהָר עֹשֵׁן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמֵדוּ מֵרָחֵק:

מה הפירוש רואים את הקולות?

ברש"י פירש רואים את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר.

בתרגום יונתן פירש פירוש זה על 'ואת הלפידים' שראו כיצד הקולות יוצאים מתוך הלפידים. אך 'את הקולות' פירש באופ"א:

וְכָל עַמָּא חֲמִיזִין יַת קָלְיָא הַיָּד הָיוּ מִתְחַפְּקִין בְּשִׁמְעָהוֹן דְּכָל חַד וְחַד
וְהַיָּד הָיוּ נִפְקִין מִן גּוֹ בְּעוֹנֵיָא וְיַת קָל שׁוֹפְרָא הַיָּד הָיָה מְחִי מִיִּתְיָא וְיַת
טוֹרָא תְנִין וְחִמוֹן כָּל עַמָּא וְרַתְעוּ וְקָמוּ תְרִיסַר מִלִּין מֵרָחֵק:

[וכל העם רואים את הקולות, איך היו מתהפכים באוזניהם של כל אחד ואחד, ואיך היו יוצאים מתוך הלפידים, ואת קול השופר איך היה מחיה מתים, ואת ההר עשן, וראו כל העם ונסוגו ועמדו שנים עשר מילים מרחוק].

הרי שתירגם 'את הקולות' שראו כיצד היו הקולות מתהפכים באוזניהם של כל אחד ואחד. ודבריו מתפרשים לב' פנים:

א. יתכן שכוונתו שראו איך כל אחד ואחד שומע לפי כוחו שיכול לשמוע. וכמו שאמרו במדרש:

"...אָמַר לָהֶם: הַשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים, כִּי־צַד, אֱלֹהֵי הָיָה כְּתוּב קוֹל ה' בְּכחוֹ, לֹא הָיָה הָעוֹלָם יְכוּל לְעַמֵּד, אֲלָא (תהלים כט, ד): קוֹל ה' בְּפֶתַח, בְּפֶתַח שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, הַבְּחוּרִים לְפִי כֶחֶן וְהַזְקֵנִים לְפִי כֶחֶן וְהַקְטָנִים לְפִי כֶחֶן." (שמו"ר כט, א)

ב. עוד יתכן שכוונתו שהיו רואים כיצד הקולות מתעגלים ונכנסים לאוזניהם. וכמו שמובא במדרש:

"...והקב"ה נתן להם רשות שיהיו יכולים להסתכל בכבודו, והיו רואים בכבודו הקול שהיה הולך ומתעגל אל אזניהם..." (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

הענין הנוסף שמוזכר בתרגום יונתן, שראו כיצד קול השופר מחיה מתים. מובא במדרש בשינוי מדבריו. כי לדבריו קול השופר הוא שהחיה את המתים, ובגמ' (שבת פח:) וכן במדרש אמרו שה' הוריד טל שהחיה את המתים:

בגמ' (שבת פח:) 'שכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל, והוריד הקב"ה טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם כדי שיוסיפו לשמוע את דבריו'.

ובמדרש מובא: "...וכששמעו ישראל את הדבור יוצא מפי הקב"ה חזרו לאחוריהם י"ב מילין ויצאה נשמתן, שנאמר 'נפשי יצאה בדברו', חזרה התורה לפני הקב"ה אמרה: 'רבונו של עולם למי נתתני לחיים או למתים? אמד לה הקב"ה: 'לחיים', אמרה לפניו: 'הנה כולם מתים', אמר לה: 'אני בגללך אחיה אותם', מה עשה הקב"ה? הוריד טל שעתיד להחיות בו המתים לעתיד לבוא, שנא'

‘גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת’.⁸ (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

ויתנצלו את עדים • האם הכתרים שקיבלו מהר סיני היו כתר גשמי או רוחני?

(שמות לג, ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵימָהָר חֹרֵב:

פסוק זה נאמר לאחר חטא העגל בפרשת כי תשא, מהו “עדי” זה שהסירו אותו בני ישראל?

וַאֲתָרוּקְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן תִּיקוֹן זַיִּיחֹן דְּשָׂמָא רַבָּא מְפָרֵשׁ כְּתִיב בְּהוֹן
 דְּאֲתִיְהִיבוּ לְהוֹן לְמַתְנָה מִן טָוֹר חֹרֵב:
 [ויתרוקנו בני ישראל מכלי זינים ששם הגדול מפורש כתוב בהם שניתנו להם
 למתנה מהר חורב]

מבואר בתרגום יונתן שה'עדי' הם הכתרים שניתנו לבני ישראל במתנה בהר חורב, כתרים אלו מכונים בתרגום יונתן "כלי זיין".

'כלי זיין' אלו מהותם העקרית מתבטאת בכך שהשם הגדול - השם המפורש כתוב עליו, בדומה לציץ שהיה במצחו של כה"ג, ובדומה למה שכתב תרגום יונתן (שמות יד, כז) בסוד כוחו של המטה שבידי משה, ובכוחם של האורים ותומים (שמות כח, ל) שהשם המפורש היה נתון בין כפלי החושן. ובעוד מקומות שהשם המפורש היה סיבת הכוח.

גם אם ננקוט שהכתרים של בני ישראל לא היו כתר גשמי אלא רוחני, הרי הכוונה שכתר זה מסמל את השראת השכינה על כל אחד מבני ישראל, והשראה זו הוסרה לאחר מעשה העגל.⁸

8. וכמו שמפרש תרגום יונתן כשמשה ירד מההר וראה את העם כי פרוע הוא - ראה שהוסר שם ה' מהכתרים שעל ראשם.

וזה הכוונה של הפסוק שנאמר לאחר חטא העגל (שמות לג, ג) "כי לא אעלה בקרבך" לדעת תרגום יונתן, שמחמת זה נוצרו ב' תוצאות: א. הורדת העדי שעליו מפורש השם הגדול. ב. הוצאת אהל מועד מתוך המחנה - חוצה לו. שזו הסתרה חלקית של השכנה ששרתה עד אז בתוך המחנה, אך אין זה סילוק מוחלט חלילה. וכפי שתרגם יונתן: 'כי לא אעלה בקרבך' - 'כי לא אסתלק'.

אמנם מתרגום יונתן יש להוכיח שהכתרים היו כתר גשמי, כי תרגום יונתן (שמות לג, ז) כותב שמשה לקח את כל הכתרים הללו וטמן אותם במשכן.

אך ברש"י נראה שהבין בגמרא שכתרים אלו הינם דבר רוחני, ממה שכתב רש"י שלקחת הכתרים מבני ישראל היא שגרמה לקרינת אור פני משה⁹. וכך כתב רש"י:

*ויתנצלו את עדים מהר חורב - אריו"ח וכולן זכה משה ונטלן
דסמיק ליה 'ומשה יקח את האהל'. וברש"י הביא מב' פירושים מגין
הילפותא. א. מ'ומשה יקח'. ב. מ'את האהל' מלשון בְּהִלּוּ גְרוּ עָלַי
רֵאשִׁי, והוא היה קירון אור פניו.*

9. בשער הכוונות לרבנו האריז"ל מבואר שכל מה שמשה נטל מבני ישראל את הכתרים, הוא לימות החול בהם משה מתעטר ומתכתר בהם, אולם בשבת קדש מחזיר משה לבני ישראל את כתריהם, וזהו התוספת נשמה וקדושת השבת שיש לכל אחד מישראל. וזהו שאומרים בתפילת שבת: 'ישמח משה במתנת חלקו' שלמרות שבשבת משה נותר רק עם כתריו שלו, מ"מ ישמח יען 'כי עבד נאמן קראת לו'.

פניני תרגום מגילת רות

**וישאו להם נשים מואביות • האם מחלון וכליון נישאו
לערפה ורות בגיותם או לאחר גירות?**

**(רות א, ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹת שֵׁם הָאֵחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם
הַשְּׁנִיית רות וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים:**

וַעֲבְרוּ עַל גְּזִירַת מִימְרָא דְּיֵי וְנָסִיבוּ לְהוֹן נָשִׁין נוֹכְרָאִין מִן בְּנֵת מוֹאָב
שׁוֹם חֲדָא עֶרְפָּה וְשׁוֹם תְּנִייתָא רות בת עֶגְלוֹן מִלְכָּא דְמוֹאָב וַיִּתִּיבוּ תַּמָּן
כְּזִמְן עֶשֶׂר שָׁנִין:

[ויעברו על ציווי מאמרו של ה'. וישאו להם נשים נכריות מבנות מואב, שם
האחת ערפה. ושם השנית רות בת עגלון מלך מואב. וישבו שם כזמן עשר שנים]

אודות גירותם של ערפה ורות חלוקת הדעות ונשנו בזה שיטות רבות.

י"א¹⁰ שמחלון וכליון נישאו להם בגיותם, ורק כאשר שבה רות עם נעמי לארץ ישראל, סיפרה
לה מקצת מצוות והתגיירה. וכך היא דעת התרגום.

י"א¹¹ שמחלון וכליון גיירו את נשיהם קודם שנישאו להם, ולדעתם אכן לא חטאו מחלון

10. כ"ה דעת התרגום כאן. וכן ברש"י (פסוק יב) "לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן, שנכריות היו ולא נתגיירו" ובמדרש תנחומא (בהר ג). וכן דעת רבי אביגדור כהן צדק, ובתוספות השלם ש'מאביות' בגימטריא 'לא הטבילון ולא גיירון'. והמלבי"ם ועוד דייקו זאת מהלשון 'וישאו' ולא נאמר הלשון 'ויקחו' להורות שלא היו להם בהם ליקוחין כשרים. וכן מוכיחים ממה שאמרה רות (פסוק טז) 'עמך עמי ואלוקיך אלוקי', ומשמע שעד אותה שעה לא כך היה.

11. דעת האב"ע הר"ד והרלב"ג ודייקו זאת ממה שאמר נעמי 'הנה שבה יבמתך', ובהכרח שנתגיירו דאל"כ כיצד קראה לה נעמי 'יבמתך'. אמנם יש שהקשו על הוכחה זו מיניה וביה, כי הלא אם אכן התגיירו כיצד אמרה לה נעמי שובי אל עמך הלא

וכליון במה שנישאו להם, ומתו מחמת חטא אחר.

וי"א¹² שאמנם גיירו אותם מחלון וכליון, אך לא היתה זו גרות גמורה, היות ונתגיירו מחמת רצונם להינשא למחלון וכליון, וממילא הגירות תלויה ועומדת במבחן שיהיה כשתסור סיבת הגירות.

ולדעה זו אכן ערפה שחזרה לעמה, הוכיחה שגירותה אינה גירות. ואילו רות שדבקה בנעמי הוכיחה שלמפרע גירותה שנתגיירה בעת נישואיה, היתה גירות¹³.

כאמור, מדברי התרגום מוכח שסבור שמחלון וכליון נישאו לערפה ורות בעודם נכריות, ורק לאחמ"כ נתגיירה רות.

דבר זה מוזכר בתרגום לאורך המגילה כמה וכמה פעמים, ויש בזה כמה נפ"מ בביאורי המקראות:

(רות א, ד) 'וישאו להם נשים מואביות' - ובתרגום תירגם: 'נשים נכריות מבנות מואב'.

(רות א, ה) 'וימתו גם שניהם מחלון וכליון' - ובתרגום תירגם: 'ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים נכריים, נכרתו ימיהם'.

(רות א, ט) 'ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך' - ובתרגום תירגם: 'לא נשוב לעמנו וליראתנו, כי אלא אתך נשוב לעמך להתגייר'.

(רות א, טז) 'ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך' - ובתרגום הוסיף הטעם: 'כי תאבה אני להתגייר'. עיי"ש בהמשך דבריו שפירט את כל הדין ודברים שהיה בין נעמי לרות בו אמרה לה נעמי מקצת המצוות ועונשי בי"ד. ומכל זה מוכח שודאי לא נתגיירה רות עוד בחיי מחלון וכליון.

(רות ב, ו) 'זיען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואבית היא השבה עם נעמי' - ובתרגום תירגם: "נערה מעם מואב היא, ששבה והתגיירה עם נעמי משדה מואב". ומשמע שרות

תחשב כמסית ומדיח המסיתה יהודיה לעבוד ע"ז. ועיין בזה ב'צמח צדיק' שיישב זאת. עוד יש שהוכיחו ממה שבועז יבם את רות ואם לא נתגיירו לא היה מיבם, עיין בשורש ישי.

12. ראה זוהר חדש (ע"ט). בדרך זו שהגירות תלויה ועומדת ישנם אופנים נוספים לבאר זאת, עיין צפנת פענח - בהשמטות לדף מג. ובטעמא דקרא על רות פסוק זה.

13. שיטה מחודשת ביותר היא שיטתו של רבי וידאל הצרפתי, שערפה ורות כלל לא היו מואביות ולא היו בנותיו של עגלון מלך מואב, אלא היו יהודיות מעיקרא שנקלעו אף הם למואב, וממילא לא הוצרכו כלל לגירות. דעה מחודשת זו היא דלא ככל המפרשים כולם, ולדבריו לא היתה רות 'מואבית' וכלל לא התחילה השאלה של 'מואבית ולא מואבית'.

התגיירה כששבה או לאחר ששבה, אך לא לפני כן.

(רות ב, יא) 'ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום' - ובתרגום תירגם: "ותעזבי יראתך ועמך אביך ואמך וארץ מולדתך, ותלכי להתגייר ולשבת בין עם אשר לא ידעת"... הרי שהגירות היתה לאחר שעזבה את אביה ואת אמה ואת ארץ מולדתה, ומכאן שודאי לא התגיירה בחיי בעלה.

כדברי התרגום שמחלון וכליון נישאו לנכריות, מבואר גם במדרש: (תנחומא בהר ג)

*"ומה עשו, אף הם נשאו להם נשים מואביות שלא הטבילו אותם
ולא גיירו אותן"...*

וימותו גם שניהם • מה היתה סיבת מיתת מחלון וכליון בני אלימלך?

(רות א, ה) וַיָּמוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכִלְיוֹן וְתִשָּׂאֵר הָאִשָּׁה מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִשָּׁה:

בסיבת מיתתם של מחלון וכליון, רבו הטעמים ונשנו בזה שיטות רבות.

יציאתם לחוצה לארץ

בגמ' (ב"ב צא.) נאמר: "וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו. ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ".

ומבואר שעונשם הגיע על חטא היציאה מארץ ישראל. וכך הבין הרמב"ם: (מלכים ה, ט)

"אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם... אלא אם כן חזק הרעב עד שנעשה שוה דינר חיטין בשני דינרין... ואע"פ שמותר לצאת, אינה מידת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו

ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כליה¹⁴.

הרי שחיוב הכליה בא עקב יציאתם לחו"ל. ואע"פ שמחלון וכליון יצאו לחוצה לארץ במצוות אביהם¹⁵ מ"מ נענשו על כך שלא שבו לארץ ישראל¹⁶, וכנאמר במדרש: (תנחומא בהר ג)

"כל עשר שנים הללו היה הקב"ה מתרה בהם שמא יחזרו בתשובה וישונו לארץ ישראל, כיון שלא עשו תשובה, התחיל לפשוט ידיו במקניהם ובגמליהם, כיון שלא הרגישו לעשות תשובה, מיד וימותו גם שניהם מחלון וכליון".

היה להם לבקש רחמים על דורם

בהמשך הגמ' שם (ב"ב צא:) מובא: "אמר רבי חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה, חס ושלום, [לומר שיצאו לחו"ל באיסור] שאפילו מצאו סובין לא יצאו, [אפי' אם היה נותר אוכל כל שהוא, לא היו יוצאים. ואם יצאו בהכרח שלא נותר מה לאכול. ובמצב כזה מותר היה לצאת] ואלא מפני מה נענשו, שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא ביקשו".

ומבואר כאן שסיבת מיתתם היתה משום שלא התפללו מספיק על בני דורם, תביעה זו היא כעין התביעה שיש על הכהן הגדול, שהיה לו לבקש רחמים על בני דורו. ומפני כן הגולים לעיר מקלט יציאתם תלויה במיתתו. וצריכים אימהותיהם של הכה"ג לשדל את הגולים לעיר מקלט באמצעות מים ומזון שלא יתפללו על בניהם שימותו כמבואר בגמ' במסכת מכות (יא).

מפני שהתחתנו עם נכריות

בתרגום כאן מבואר טעם אחר לסיבת מיתת מחלון וכליון:

וְעַל דְּעִבְרוּ עַל גְּזִירַת מִימְרָא דִּי יְיָ וְאַתְחַתְּנוּ בְּעַמִּינֵי נֹכְרָאִין אֲתַקְטְעוּ

14. ברמב"ם כתב שזהו טעם מיתת מחלון וכליון ולא הזכיר שאף מטעם זה מת אלימלך וכמו שמפורש בגמ' הנ"ל, וכבר עמד בזה הערוך השולחן (העתיד הלכות מלכים עד, טז). וראה מה שיישב הפאת השולחן (הלכות א"י א, כד).

15. שלצורך כיבוד אב ואם י"א שמותר לצאת לחו"ל אף לדור. עיין קידושין לא: ובמהרש"א שם. ובתשב"ץ ח"ג רפ"ח. ובבית אדם יו"ד ל, ג.

16. למרות שהישארותם במואב היתה בשב ואל תעשה.

יִמְיֵהוֹן וּמִיתוֹ אֶף תְּרִוּיָהוֹן מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא מְסֹאֲבָתָא וְאַשְׁתָּאֲרַת
אֲתָתָא מִתְּפִלָּא מִתְרִין בְּנֵהָא וְאַרְמְלָא מִבְּעֵלָהּ:

[ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים נכריים, נכרתו ימיהם
וימותו גם שניהם מחלון וכליון בארץ טמאה. ותשאר האשה שכולה משני ילדיה
ואלמנה מאישה].

ומבואר בדבריו שסיבת מיתת מחלון וכליון היא מפני שעברו על מאמר ה'¹⁷ ונישאו לנכריות.
דברים אלו נאמרים לשיטתו שסבור שערפה ורות לא התגיירו טרם שנישאו למחלון וכליון,
(ראה להלן בפירוט נושא זה) וא"כ נישאו לנכריות ולכך נענשו בעונש כרת ונכרתו ימיהם¹⁸.

כרת זה שבא כעונש על האיסור לשאת נכרית אינו מפורש בתורה, אלא נלמד בגמ' (סנהדרין
פב.) מדברי קבלה, מהפסוק (מלאכי ב, יא) 'כי חלל יהודה קודש ה'. ובעל בת אל נכר' - זה הבא
על הכותית, וכתוב בתריה: 'יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב'. מפסוק זה
למדו שכרת זה חמור מכרת של תורה. וכמו שכתב הרמב"ם (איסור"ב יב, ו) לאחר שהביא פסוק
זה כמקור לכרת בבא על הנכרית:

*"הנה למדת שהבועל כותית כאילו נתחתן לעכו"ם, שנאמר 'ובעל
בת אל נכר'. ונקרא מחלל קדש ה'"¹⁹*

טעמים אלו נאמרו על סיבת מיתת מחלון וכליון אך על סיבת מיתת אלימלך נאמרו טעמים
נוספים²⁰.

17. לכאורה ניתן ללמוד מדבריו שעברו על לאו ד'לא תתחתן בס'. וזאת למרות שנישאו להם בגיותן ואין בנות מואב
משבעה עממים שבארץ ישראל. ודלא כדעת הטור (אהע"ז טז) שלא זה רק בשבעה עממים ולאחר גירותן. וכדעת הרמב"ם
(איסור"ב יב, א) ועיין בכס"מ שם.

18. יש שרצו לדייק מדברי הגמ' שלא הזכירה טעם זה, אלא הטעם שיצאו מן הארץ, שהגמ' סבורה כדעות שערפה ורות
נתגיירו על ידי מחלון וכליון. ולא זה היה החטא שלהם וראה להלן. ואף שבגמ' (ב"ב צא:) שם מוזכר שנתחייבו כליה
ונתחייבו שריפה ונעשה גופם חולין. עיין ברשב"ם שם שהוא על מה שיצאו מארץ ישראל שהיא קדושה. ועיין במהרש"א
שתמה עליו מדוע אלימלך לא נקרא כך? ופירש את הגמ' שנעשה גופם חולין כדברי התרגום על שבעלו נשים נכריות.

19. ראה מה שהארננו בביאור דברי תרגום יונתן בפרשת אחרי מות, על האיסור להעביר בנו למולך שבתרגומו העמיד את
הפסוק במי שנישא לנכרית ו'מעביר' מלשון עיבור - מעבר זרעו לע"ז באמצעות נישואים אלו, עיי"ש שהארננו אם כונת
תרגום יונתן שיש גם איסור כרת מדברי תורה על כך. ושם הבאנו גם את דברי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א שהוכיח מן
הרמב"ם הנ"ל שהמתחתן עם הנכרית בעצם נישואיו נהיה דבוק בע"ז ודינו כעובד ע"ז ומטעם זה נוהגים שאין לקוברו
בין היהודים.

20. ברש"י (רות א, א) כתב בשם המדרש, שאלימלך היה עשיר גדול ופרנס הדור, ויצא לחוץ לארץ מפני צרות עין שהיתה
עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו, לכך נענש. טעם נוסף נאמר במדרש (א, ד) למן נענש אלימלך? ע"י שהפיל ליבן של

וימד שש שעורים • האם בועז נתן לרות שש שעורים בודדות? או שש סאים שעורים?

(רות ג, טז) וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר עָלַיךְ וְאַחֲזִי בָּהּ וְתֹאחֲזֶה
בָּהּ וַיִּמַּד שֵׁשׁ שְׁעוּרִים וַיֵּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֵא הָעִיר:

מה הפירוש 'וימד שש שעורים'? ומה בא בועז לבטאות בנתינת מנין שעורים זה?

בגמ' בסנהדרין (צג:) הובאו שני צדדים:

צד אחד שש שעורים ממש, וצד שני שש סאים של שעורים. והגמ' אומרת שמצד אחד מסתבר שהביא לה שש סאים, משום שאין דרכו של בועז לתת מתנה כה מועטת לעני (שש שעורים בלבד שהם פחות מהשיעור הנצרך לתת לעני הבא אל הגורן). אך מאידך לא מסתבר שנתן לה שש סאים היות ואין דרכה של אשה ליטול משקל כה רב, (כ"ג 86 ק"ג).

לכן הסיקה הגמ' שנתן לה שש שעורים, וברש"י - שש גרעינים²¹ ולא היה זה בתור נתינה לעני שאינה מספיקה כשיעור הנצרך לתת לעני בגורן, אלא סימן ורמז נתן לה באמצעות מנין השעורים, שעתידים לצאת ממנה ששה בנים, שמתברכים בשש ברכות.

בתרגום מבואר שאכן נתן לה שש סאים:

וַיֹּאמֶר הָבִי סוּדְרָא דְעַלְיךְ וְאַחֲזִי בֵּיהּ וְאַחֲזִידַת בֵּיהּ וְכָל יְשִׁית סְאִין
דְּשְׁעוּרִין וְשְׁנֵי עֲלָהּ וְאַתִּי הֵב לָהּ כַּח מִן קָדָם יִי לְסוּבְרוֹתָהוֹן וּמִן יָד
אַתְאָמַר בְּנִבּוּאָה דְעֵתִידִין לְמַפְק מִנָּה שְׁתָּא צְדִיקִי עֲלָמָא דְכָל חַד
וְחַד עֵתִיד לְמַהוּי מִתְבְּרַךְ בְּשִׁית בְּרַכָּן דְּדוּד וְדַנְיָאֵל וְחַבְרוּזִי וּמְלָכָא
מְשִׁיחָא וְעַל בּוּעִז לְקַרְתָּא:

[ויאמר הבי המטפחת אשר עליך, ואחזי בה וימד שש סאים שעורים וישת עליה,
והביא לה כח מאת ה' לשאת אותם, ומיד נאמר בנבואה שעתידים לצאת ממנה

²¹ ישראל עליהן... כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר, עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו, עמד וברח לו מפניהם".

21. ברש"י (סנהדרין צג:) מבואר שלמסקנה נתן לה שש גרעינים של שעורים. והמהרש"א (שם) התקשה בדבריו עיי"ש.

ששה צדיקי עולם אשר כל אחד ואחד עתיד להתברך בשש ברכות, דוד, דניאל וחבריו, ומלך המשיח. ויבא בועז אל העיר].

ומבואר בדבריו שבעז הביא לרות שש סאים ועמם גם נתן לה כח מאת ה' לשאת אותם, כי משא אדם רגיל הוא חמש סאים (כמבואר ב"מ פ.) וכאן נטלה רות שש סאים.

ולכאן צ"ב מדוע נתן מנין זה, הלא אם בא רק לרמז על הבנים והברכות היה די בשש גרעינים. ואם רצה לתת מתנה הגונה, מדוע הוצרך להפריז במשקל כה רב שאין דרכה של אשה לשאת.

ובבכור שור (בסוף הספר תבואות שור) ביאר ששיעור נתינה לעני בגורן הוא קב שעורים (כמבואר בפאה פ"ח מ"ה) וקב הוא שישית הסאה, נמצא ששש סאים הם פי ל"ו משיעור הנתינה לעני, ובמספר זה - ל"ו רמז לה, שעתידים לצאת ממנה שש בנים שיתברכו כל אחד בשש ברכות - שש כפול שש, העולים ביחד ל"ו. כמבואר בתרגום.

וראה עוד במהרי"ל דיסקין עה"ת (פרשת ראה) שביאר באופן מדוע בועז נתן בדקדוק משקל זה דווקא.

גוף דברי התרגום בביאור הרמז של בועז לרות, על שש בנים ושש ברכות, הוא דלא כדברי רש"י (רות ג, טו) שכתב שבעז בא לרמז לה, שיצא ממנה בן שיתברך בשש ברכות והוא המלך המשיח שנאמר עליו: (ישעיה יא, ב) 'ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה ובינה, עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'.

**לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי . מדוע
סרב הגואל לגאול?**

**(רות ד, ו) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוֹכַל לְגַאֵל לִי פֶן אֲשַׁחֵת אֶת נַחְלָתִי
גֹאֵל לְךָ אֶתָּה אֶת גְּאֻלְתִּי כִּי לֹא אוֹכַל לְגַאֵל**

מה הפירוש 'פן אשחית את נחלתי' ממה חשש הגואל לגאול את רות המואביה?

ברש"י כתב שטעה הגואל בדרשת 'מואבי ולא מואבית', ולפיכך סרב לגאול כי לא רצה שימצא פגם בזרעו. וכך נאמר במדרש: (ר"ד פ"ז, ז)

"רְבִי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר פְּלוּנֵי אֶלְמוּנֵי שְׁמוֹ, רְבִי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחְמָן אָמַר
אֵלֶם הָיָה מְדַבְּרֵי תוֹרָה, (לכר נקרא אלמוני מלשון אלם) אָמַר, הֲרָאשׁוּנִים
לֹא מָתוּ אֶלָּא עַל יְדֵי נְשָׁנְטְלוּ אוֹתָן, (את ערפה ורות) וְאֵנִי הוֹלֵךְ לְטִלְהָ?
חָס לִי לְטִלְהָ! לֵית אָנָּא מְעַרְבָּב זְרַעֵינִי, אֵינִי מְעַרְב פְּסֻלַּת בְּבָנִי,
וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ שְׂכָבָר נִתְחַדְּשָׁה הַלְכָה 'עֲמוּנֵי וְלֹא עֲמוּנֵי, מוֹאֲבֵי וְלֹא
מוֹאֲבֵית'".²²

אולם יש שפירשו (טעמא דקרא ועוד) שאף הגואל ידע מדרשה זו. ומ"מ חשש שמא באחד הדורות יקום ב"ד ויאסור אף מואבית ונמצא פסול בזרעו.

בתרגום כנראה לא היה ניחא ליה לומר שהגואל לא ידע מחידוש זה או שחשש לטעם הנ"ל, ולכן מפרש שהיתה סיבה אחרת לסירובו לגאול:

וְאָמַר פְּרִיקָא פִּי הָאֵי גִּוְנָא לֵית אָנָּא יְכִיל לְמַפְרָק לִי עַל דְּאִית לִי אֶתְתָּא
לֵית לִי רִשׁוֹ לְמַסָּב אוֹתְרֵנִיתָא עֲלֵהָא דְלִמָּא תְּהִי לְמַצּוֹ בְּבִיתִי וְאִיהִי
מְחַבֵּיל יָת אַחְסָנִי פְּרוּזָא לְךָ אֶתְ אָרוּם לֵית לְךָ אֶתְתָּא אָרוּם לֵית אָנָּא
יְכִיל לְמַפְרָק:

[ויאמר הגואל בכזה אופן אין אני יכול לגאל לי מכיון שיש לי אשה, אין לי רשות
לישא אחרת עליה פן תהא למריבה בביתי ואשחית את נחלתי, גאל לך אתה
כיון שאין לך אשה, כי לא אכל לגאול].

ומבואר שהטעם שסרב הגואל לגאול מכיון שיש לו אשה ואין לו רשות לישא אשה נוספת,
שמה תהא מריבה בביתו ובזה תישחת נחלתו, אך בועז שנתאלמן מאשתו יכול לגאול.

והנה על פניו הדברים מופלאים, היכן מצאנו איסור לישא ב' נשים? בפליאה זו דשו בה
רבים, עד כדי כך שיש מן 'החוקרים' שרצו להוכיח מתרגום זה, (ומעוד כמה מקומות בתרגום רות)
שתרגום רות נכתב ח"ו ע"י 'צדוקי' שמנהגם היה לאסור נישואין עם ב' נשים.

22. וביאר 'הנחל אשכול' שכוונת המדרש שאכן ידע הגואל מפסק זה, אלא שתהא כיצד הלכה חשובה כזו לא ידעו דורות
הראשונים; ולכך היה מסופק בדבר, כי לא האמין בפסקם של הסנהדרין וזהו 'אלם היה מדברי תורה!' ולכן אמר 'פן
אשחית' בלשון ספק.

אלא שדברים אלו אין להם שחר, כי הלא תרגום רות מצוטט בהרבה מרבתינו הראשונים והאחרונים. ומדברי תרגום אלו אין כל הוכחה כי בלשון התרגום מדוקדק שכתב 'אין לי רשות' ולא כתב לשון של איסור, ונתן טעם למה אינו יכול לקחת עוד אשה, שמא יהיה מריבה בביתו ונמצא משחית את נחלתו, אך לא אמר שיש איסור בזה.

ובגמ' ביבמות (סה.) יש מאן דאמר שהנושא נשים על אשתו יוציא ויתן כתובה, מלבד באופן שנתנה לו רשות²³, ויתכן שכך סבר התרגום ולכן פירש את דברי הגואל שסרב לגאול כי 'אין לו רשות'.

כדברי התרגום מבואר גם במדרש לקח טוב: (רות ד, ו)

“כי לא יוכל לגאול... מפני שהיה לו אשה”

שֶׁלֶף אִישׁ נֶעְלוּ • הָאֵם מְדוּבָר בְּנֶעַל שַׁעַל הָרְגַל אוּ בְּבֵית יָד - כַּפְפָּה?

(רות ד, ז) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּדָה לְקַיִם
כָּל דְּבַר שֶׁלֶף אִישׁ נֶעְלוּ וְנָתַן לְרַעְהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל:

וְכִהְדָּא מְנַהֲגָא בְּעֵדְנָא דְמַלְקֻדְמִין מִתְנַהֲגָא בְּיִשְׂרָאֵל בְּזִמְן דְּשִׁקְלוּ וְטָרוּ
וּפְרָקוּ וּמַחְלִפוּן חַד מִן חֲבֵרִיהּ וּמְקַיְמִין כָּל מְדַעִים וְטָלַע גְּבַר נְרִתִיק יָד
יְמִינִיהּ וְאוּשִׁיט בֵּיהּ קַנְזִין לְחֲבֵרִיהּ וְהַכִּין נְהַגִּין בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמַקְנֵי חַד
מִן חֲבֵרִיהּ קָדָם סְהַדְיָא:

[וכן המנהג בזמנים הקדומים נוהג בישראל, בזמן שנושאים ונותנים וגואלים
ומחליפים אחד מחבירו ומקיימים כל דבר, צידד איש נרתיק יד ימינו והושיט בו

23. וכן אמרו בפסחים (ק"ג.) 'לא תנסיב תרת'י' ובספר 'אוצר הדיינים' כתב, שלא מצינו בש"ס שום אמורא שהיו לו שתי נשים באותו זמן.

קנין לרעהו, וכן נוהגים לקנות בית ישראל אחד מחבירו לפני עדים].

בתרגום מבואר שהנעל האמורה בפסוק זה היא 'נרתיק יד ימיניה' - כלומר כפפה של היד הימנית, ולא נעל הנמצאת על הרגל. אולם בגמ' (ב"מ מז.) נראה שנעל זו, היא הנעל שעל הרגל.

בדברי הראשונים מצינו פלוגתא רבתא בנושא זה, סביב הפסוק שנאמר בעת שנגלה ה' למשה מתוך הסנה, ואמר לו ה': (שמות ג, ה) "של נעליך מעל רגלך". ועמדו המפרשים על הצורך לומר 'מעל רגליך', לאחר שכבר נאמר 'של נעליך' והלא 'נעל' היא על הרגל.

וביאר בזה רבנו בכור שור, (שמות ג, ה) שהיות ואף הכפפה שעל היד קרויה 'נעל' סתם בלשון המקרא, כמו שמצינו שנתן בועז לגואל, (נעל - והכוונה לכפפה) והוא הנקרא בלע"ז 'גונט'. ועדיין רגילים השרים להקנות ב'גונט' שלהם, ולכן הוצרך הפסוק לפרש של נעליך 'מעל רגליך' שלא יהיה מובן שיסיר את הכפפה שעל ידו²⁴.

אולם הרמב"ן (שמות כח, מא) חולק על זה מכל, ודבריו נסובים על דברי רש"י שמפרש ש'מילוי ידי' פירושו העברת החזקה, ומוסיף רש"י: "וכך הוא בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר, נותן השליט בית יד של עור שקורין 'גונט' ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר, וזהו מילוי ידי'".

והרמב"ן משיג עליו וכותב שמנהג זה של הגוים יצא להם מן התורה, שהוא אצלם קנין החליפין של בועז, וכך מתורגם להם: 'שלף איש נעלו' - ששולף הגנט שלו, והם אומרים שהגואל נתן לבוז, וזה מנהגם הוזכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי".

הרי שהרמב"ן סבור ש'חכמי הגוים' מתרגמים נעל כפי שתרגם התרגום כאן, אך חכמי ישראל מפרשים שהכוונה לנעל כפשוטו²⁵.

24. כך פירש גם הדעת זקנים שם, וכן החזקוני וכן בפענח רזא (שמות ג, ה) כתב 'נקרא נעל מלשון מנעול, על שם שסוגר על היד'. וכן כתב החינוך (מצוה שלו) 'שלף איש נעלו - כלומר בית יד שלו'.

25. ואין להוכיח מכאן שהרמב"ן פקפק בייחוסו של תרגום זה, אלא מסתמא לא היה לפניו התרגום על פסוק זה, וכך מוכח ממה שהרמב"ן במק"א (שמות כב, טו) מצטט מדברי תרגום רות, ולא מסתבר שהיה מצטט מתרגום של גוים מבלי לציין זאת. עיין בזה במאמר הנפלא 'בעניין ייחוסו של התרגום למגילת רות' שבספר 'מגילת רות עם אוצרות המפרשים'.

הצורך להעמיד את הפסוק בכפפה

בטעמא דקרא (רות ז) התקשה מדוע כך פירש התרגום ולא פירש כפשוטו שנעל היינו נעל ממש. וביאר שהתרגום הולך בשיטת הירושלמי (ב"מ פ"ב ה"ח) שאין נכנסים במנעלים לביהכ"נ וביהמ"ד. וכאן כתוב (רות ד, א) 'ובועז עלה השער' ואמרו במדרש (רות זוטא) שבעז עלה 'לבית המדרש'. וע"כ שהוציא בועז את נעלו טרם כניסתו. וממילא לא שייך שישלוף כעת את נעלו, לכך הוצרך התרגום לתרגם שמדובר בכפפה.

ואילו הבבלי לשיטתו (ברכות סב): דמותר ליכנס במנעל לביהכ"נ, וא"כ אין הכרח להעמיד בכפפה, לכן מפרש 'נעל' כפשוטו - נעל ממש.

עוד ביאר שם שהיות והנוגע במנעלים צריך ליטול ידיו. ומכיון שהם ישבו בביהמ"ד וליטול ידיו יש בזה ביטול תורה, לכן שם חלץ את נעל של יד, ולא את נעל של רגל.

ועובד הוליד את ישי • ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש

(רות ד, כב) ועבד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד:

על מיתתו של ישי נאמר בגמ' (ב"ב זז.) שהוא אחד מן הארבעה שמתו בעטיו של נחש והמקור לכולם הוא מקבלה שקיבלו כך, מלבד ישי שהוא מפורש בפסוק, שהפסוק (שמואל-ב יז, כה) כינהו נחש, לומר שמת בעטיו של נחש.

מה הפירוש שישי מת בעטיו של נחש? ברש"י שם כתב:

"בעטיו של נחש - בעצתו של נחש, כלומר לא היו ראויין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון, בעצתו של נחש".

פשטות דבריו נראה שנגזרה גזרה בשעת החטא של אדם הראשון על כל תולדותיו שימותו, ולא יחיו לעולם, וזה היה מחמת עצתו של הנחש.

גם בערוך (ערך נחש) הלך בדרך זו, והוסיף לבאר את הלשון 'בעטיו' - בקולמוסו של נחש שעל ידו נגזרה הגזירה.

בתרגום יונתן מבואר דבר חידוש:

וְעוֹבֵד אוֹלֵיד יֵת יִשְׂי דְמִתְקָרִי נְחֹשׁ בְּגִין דְּלֹא אֲשַׁתְּכַחַת בֵּיהַ עֵלְהַ
 וְשַׁחֲתַה לְאַתְמָסְרָא בִּידוּי דְּמִלְאַכָּא דְּמוֹתָא לְמַסְבַּ יֵת נְפִישִׁיהַ מְנִיַּה
 וְחֵיָא יוֹמִין סְגִיָּאִין עַד דְּאֲדַכְרֵ קָדָם יִי עֵיטָא דִּיהֵב חוּיָא לְחֻנְהַ אֲתַת אָדָם
 לְמִיכַל מִן אֵילָנָא דְּאֶכְלִי פִירוּהֵי חִפְיִמִין לִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא
 עֵיטָא אֲתַחֲיִיבוּ מוֹתָא כָּל דְּיָרִי אֲרַעָא וּבְהֵהִיא עֵילְהַ נְשָׁכִיב יִשְׂי צְדִיקָא
 הוּא יִשְׂי דְּאוֹלֵיד יֵת דְּדוּד מְלָכָא דִּישְׂרָאֵל:

[ועבד הוליד את ישי שנקרא נחש בגלל שלא נמצא בו מום וחסרון, להימסר בידי מלאך המוות לקחת את נפשו ממנו, וחי ימים רבים, עד שזוכר לפני ה' העצה שנתן הנחש לחוה אשת אדם לאכול מן העץ, שהאוכלים פירותיו חכמים לדעת בין טוב לרע. ומפני העצה ההיא נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ, ובסיבה זו מת ישי הצדיק, הוא ישי שהוליד את דוד המלך].

ומבואר בדבריו שישי האריך ימים, מפני שלא נמצא בו כל מום וחסרון ולא היתה סיבה שימסר בידיו של מלאך המות. עד שביום מן הימים, נזכר לפני ה' עצת הנחש, ומפני העצה ההיא נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ ואף ישי שהוא בכלל 'יושבי הארץ' נספה בגזרה זו.

